

Groei!

Praktische gids voor
de ontwikkelingspsychologie

Pol Craeynest en
Trui Timperman

INHOUD

1. TERREINVERKENNING	12
1.1 De indeling in fasen	14
1.2 Factoren die de ontwikkeling sturen	15
1.2.1 De rol van de erfelijkheid	16
1.2.2 De rol van het milieu of de omgeving	16
1.3 Enkele algemene ontwikkelingstheorieën	20
1.3.1 De psychosociale identiteitstheorie van Erikson	20
1.3.2 De cognitieve ontwikkelingstheorie van Piaget	25
2. DE PRENATALE TIJD	28
2.1 Ontwikkeling van embryo en foetus	29
2.2 Aandachtspunten bij de zwangerschap	30
2.2.1 Infecties bij de moeder	32
2.2.2 Tabak, alcohol en illegale drugs	33
2.2.3 De leeftijd van de ouders	34
2.2.4 De invloed van stress	35
2.3 Na de zwangerschap	36
2.3.1 De geboorte	36
2.3.2 Post-partumdepressie	37
2.3.3 En wat als het misloopt?	38
3. DE BABYTIJD	42
3.1 Lichamelijke en motorische groei	43
3.2 Groei in de waarneming en de cognitie	44
3.2.1 De waarneming	44
3.2.2 Leren en geheugen	45
3.2.3 De taalontwikkeling	47
3.3 Sociaal-emotionele groei	49
3.3.1 Evolutie van de sociale gerichtheid	49
3.3.2 Emotionele groei	53

4.	DE PEUTERTIJD	56
4.1	Lichamelijke en motorische groei	58
4.2	Groei in de waarneming en de cognitie	59
4.2.1	De waarneming	60
4.2.2	Leren en geheugen	61
4.2.3	Denken en fantaseren	62
4.2.4	De taalontwikkeling	63
4.3	Sociaal-emotionele groei	65
4.3.1	Sociale groei	65
4.3.2	Emotionele groei	68
5.	DE KLEUTERTIJD	70
5.1	Lichamelijke en motorische groei	72
5.2	Groei in de cognitie	73
5.2.1	De waarneming	73
5.2.2	Het geheugen	74
5.2.3	Denken	74
5.2.4	De fantasie	78
5.2.5	De taalontwikkeling	80
5.3	Sociaal-emotionele groei	81
5.3.1	Sociale groei	81
5.3.2	Emotionele groei	83
6.	DE SCHOOLTIJD	88
6.1	Lichamelijke en motorische groei	90
6.2	Groei in de waarneming en de cognitie	91
6.2.1	De waarneming	91
6.2.2	Het geheugen	93
6.2.3	Denken	95
6.2.4	De fantasie	96
6.2.5	De taalontwikkeling	97
6.3	Sociaal-emotionele groei	98
6.3.1	Sociale groei	98
6.3.2	Emotionele groei	101

7. DE ADOLESCENTIE	104
7.1 Lichamelijke groei	106
7.1.1 De lichaamsveranderingen in de puberteit	106
7.1.2 Psychologische gevolgen van lichaamsveranderingen	106
7.2 Cognitieve groei	109
7.2.1 Kenmerken van het formeel-operationele denken	109
7.2.2 Gevolgen van het formeel-operationele denken	112
7.3 Sociaal-emotionele groei	115
7.3.1 Sociale groei	116
7.3.2 Emotionele groei	119
8. DE VOLWASSENHEID	124
8.1 Lichamelijke ontwikkeling	127
8.1.1 Lichamelijke veranderingen	127
8.1.2 Het climacterium of de overgangsjaren	128
8.2 Cognitieve ontwikkeling	129
8.2.1 Het postformele denken	129
8.2.2 Evolutie van de intellectuele vermogens	131
8.3 Sociale en persoonlijkheidsontwikkeling	133
8.3.1 Sociale ontwikkeling	133
8.3.2 Dynamisch-affectieve ontwikkeling	138
9. DE OUDERDOM	144
9.1 Lichamelijke ontwikkeling	147
9.2 Cognitieve ontwikkeling	148
9.2.1 De intelligentie	149
9.2.2 Aandachtsprocessen	150
9.2.3 Geheugen- en leerprocessen	151
9.2.4 Taal en denken	152
9.2.5 Competent ouder worden	152
9.3 Sociale en persoonlijkheidsontwikkeling	154
9.3.1 Sociale ontwikkeling	154
9.3.2 Emotionele ontwikkeling	157

1

TERREINVERKENNING

15 september

Vandaag was het weer een inspirerende dag op het werk. Ik ben Yara en ik werk als sociaal-cultureel werkster bij 'Stemmen van de straat', een sociaal-artistiek gezelschap. Ons doel is om kunst en creativiteit te gebruiken om sociale problemen aan te pakken en gemeenschappen te verbinden. Vandaag zijn we gestart met ons nieuwe toneelstuk.

Het toneelstuk is een samenwerking tussen mensen van alle leeftijden, achtergronden en situaties. Ik stel ze even aan je voor:

Thomas (72 jaar), Rosemie (28 jaar), Mia (59 jaar), Rosa (69 jaar), Noor (21 jaar), Martine (35 jaar), Bilal (36 jaar), Vanessa (18 jaar), Bernard (57 jaar), Amira (48 jaar), Rayan (41 jaar) en John (25 jaar). Er zijn werkenden bij, werklozen, gepensioneerden en studenten. Sommigen zijn tweeverdieners, sommigen hebben het moeilijk om de eindjes aan elkaar te knopen.

Het toneelstuk gaat over armoede en ongelijkheid in onze samenleving. We willen daarmee een boodschap overbrengen en mensen inspireren om actie te ondernemen. Het is een uitdagend onderwerp, maar ik geloof erin dat we door middel van kunst en creativiteit een verschil kunnen maken.

Het is zo mooi om te zien hoe de verschillende mensen binnen de groep met elkaar samenwerken en elkaar inspireren. We repeteren vanaf vandaag elke week en beginnen altijd met een gezamenlijke maaltijd. Die is niet alleen erg lekker, het is ook een moment waarop we kunnen praten over wat er speelt in onze levens en in de maatschappij.

Vandaag was het al meteen raak. Bilal en Rosemie waren het er met elkaar over eens dat een mens vooral gevormd wordt door zijn omgeving. Thomas ging daar niet mee akkoord. Hij denkt dat wanneer een kind geboren wordt, er meteen al heel veel of misschien zelfs alles vastligt van hoe het zal uitgroeien. Interessante discussie! Ik wist er gelukkig wel iets over. In mijn opleiding hadden we het ook al over de tegenstelling tussen 'nature en nurture'.

Yara

De ontwikkelingspsychologie onderzoekt hoe het gedrag van mensen verandert in de loop van het leven. Wanneer we ouder worden, veranderen we niet alleen lichamelijk, er zit ook evolutie in onze manier van denken, voelen en handelen. Denk bijvoorbeeld aan wat jouw favoriete activiteiten waren toen je 10 jaar was, en vergelijk dat met wat je nu het liefste doet. Zie je bepaalde verschillen?

Ontwikkelingspsychologen proberen patronen te ontdekken in hoe het gedrag evolueert doorheen de verschillende levensfasen. Hoewel we allemaal uniek zijn, zijn er toch bepaalde overeenkomsten in hoe ons denken, ons sociaal functioneren en onze motorische vaardigheden veranderen.

Onderzoekers in de ontwikkelingspsychologie proberen te begrijpen hoe die veranderingen plaatsvinden en welke mechanismen een rol spelen in de overgang van de ene fase naar de volgende. Dat is niet eenvoudig, omdat elke mens anders is en het ook nog om meerdere gedragsaspecten gaat. Daarom heeft het lang geduurd om dat op een wetenschappelijk verantwoorde manier te kunnen onderzoeken.

Lees op het onlineplatform meer over de geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie.

1.1 DE INDELING IN FASEN

Het studiedomein van de ontwikkelingspsychologie is zo uitgebreid dat je het in vier grote delen kunt indelen. Die kun je ook apart bestuderen: de kinderpsychologie, de jeugdpsychologie, de psychologie van de volwassenheid en de psychologie van de ouderdom.

Vooral bij kinderen verandert er veel in korte tijd. Daarom wordt die periode meestal nog verder verdeeld in drie deelperiodes. En als we er ook de periode vóór de geboorte bij rekenen, komen we tot de volgende indeling:

- **de prenatale fase:** de negen maanden tussen de bevruchting en de geboorte;
- **de babytijd:** het eerste levensjaar;
- **de peutertijd:** van ongeveer 1 tot 3 jaar;
- **de kleutertijd:** van ongeveer 3 tot 6 jaar;
- **de schoolperiode:** van ongeveer 6 tot 12 jaar;
- **de adolescentie:** van ongeveer 12 tot 20 jaar;
- **de volwassenheid:** van ongeveer 20 tot 65 jaar;
- **de ouderdom:** van ongeveer 65 jaar tot aan het levenseinde.

1.2 FACTOREN DIE DE ONTWIKKELING STUREN

Een interessant onderwerp om over na te denken is de vraag of ons gedrag en onze persoonlijkheid voornamelijk bepaald worden door onze genetische aanleg of door onze opvoeding en allerlei persoonlijke ervaringen. Dat wordt ook wel het **nature-nurture-debat** genoemd.

Aan de ene kant zijn er mensen die geloven dat onze **erfelijke aanleg** of ons DNA (*nature*) de grootste rol speelt bij het bepalen van wie we zijn en hoe we ons gedragen. Aan de andere kant zijn er die denken dat onze **omgeving** en de **ervaringen** die we opdoen (*nurture*) de grootste invloed hebben op onze ontwikkeling.

Er zijn verschillende voorbeelden die deze discussie kunnen illustreren. Zo wordt wel eens gezegd dat jongens actiever en agressiever zijn dan meisjes. Aanhangers van de *nature*-kant zullen dan beweren dat dat genetisch bepaald is. Omgekeerd stellen aanhangers van de *nurture*-kant dat jongens vaak anders behandeld worden dan meisjes en dat dat vooral een grote rol speelt in hoe ze zich ontwikkelen en gedragen.

Het is waarschijnlijk zo dat zowel genetische aanleg als omgevingsinvloeden effect hebben op de ontwikkeling en op het gedrag. Sommige eigenschappen zijn wellicht sterker bepaald door onze genen, terwijl andere meer beïnvloed zullen worden door onze opvoeding en onze persoonlijke ervaringen.

1.2.1 De rol van de erfelijkheid

Om de werking van de erfelijkheid volledig uit te leggen, bestaan er aparte handboeken. We beperken ons hier tot enkele hoofdlijnen.

Al onze lichaamscellen bevatten een unieke verzameling **genen**, die onder de vorm van DNA verspreid liggen over 46 chromosomen. De helft daarvan is afkomstig van de moeder, de andere helft komt van de vader.

Heel die verzameling genen kun je je voorstellen als een groot receptenboek, dat de instructies bevat voor de aanmaak van meer dan 90.000 verschillende soorten **eiwitten**. Het zijn die eiwitten (of proteïnen) die nodig zijn om een volledig menselijk lichaam te construeren en het ook nog te laten functioneren.

Sommige eiwitten zijn onder meer betrokken bij de bouw en de werking van onze hersenen. Zo hebben ze een directe invloed op onze intelligentie, ons temperament en onze verlangens en emoties.

Tussen de aanwezigheid van passende genen en de aanmaak van de noodzakelijke eiwitten om een mens te maken, met alles erop en eraan, is er nog een lange weg te gaan.

Vergelijk het opnieuw met de recepten van een kookboek. Die kunnen alleen maar resultaten opleveren als je er iets mee doet: wanneer je de nodige ingrediënten op de juiste manier bij elkaar brengt. Zo gaat het ook met de erfelijke code. De enorme hoeveelheid potentieel die in iedere afzonderlijke ei- of zaadcel zit, kan maar tot ontwikkeling komen wanneer de twee op het juiste moment worden samengevoegd en wanneer die combinatie in een gepaste omgeving terechtkomt.

1.2.2 De rol van het milieu of de omgeving

Dat het milieu een belangrijke rol speelt, is al duidelijk vanaf het prille begin van het leven. Een giftige omgeving, bijvoorbeeld door overmatig alcoholgebruik van de zwangere vrouw, kan zware gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het kind. Je leest daar meer over in hoofdstuk 2 over de prenatale tijd.

Ook later zijn er veel elementen in de omgeving die de groei en de ontwikkeling van een mens beïnvloeden. Een kind kan bijvoorbeeld maar

leren spreken als het opgroeit in een omgeving waar taal wordt gebruikt. Er is vastgesteld dat er een **kritische periode** is in de ontwikkeling om te leren spreken. Als dat moment voorbijgaat zonder verbaal contact, lukt dat niet meer.

Bekijk op het onlineplatform het dramatische verhaal van Genie Wiley, een meisje dat opgroeide zonder menselijk contact.

Eigenlijk zijn er heel veel omgevingsinvloeden die de ontwikkeling van mensen mee richting kunnen geven. Urie Bronfenbrenner was een ontwikkelingspsycholoog die geloofde dat de ontwikkeling van een kind wordt beïnvloed door verschillende systemen in de omgeving. Hij ontwikkelde een **ecologisch model** om die systemen te beschrijven. Hij maakte een onderscheid tussen vijf niveaus:

- Het **microsysteem**: dat omvat de directe omgeving van het kind, zoals het gezin waarin het opgroeit, vrienden, klasgenoten en leraren. Dat systeem heeft de grootste invloed op de ontwikkeling van een persoon.
- Het **mesosysteem**: dat verwijst naar bepaalde samenhangen tussen de verschillende elementen binnen het microsysteem. Bijvoorbeeld: het soort band dat een kind met zijn ouders ontwikkelt, kan beïnvloed worden door een problematische relatie tussen de ouders onderling.
- Het **exosysteem**: dat zijn omgevingsfactoren die zich buiten de directe leefwereld van het kind bevinden, maar die er wel indirect invloed op uitoefenen. Bijvoorbeeld: het soort werk of de maatschappelijke positie van de ouders, of de pedagogische beleidskeuzes van de school.
- Het **macrosysteem**: dat omvat de bredere culturele, politieke en economische omgeving. Het kan bijvoorbeeld het sociaal-culturele beleid van de overheid omvatten of de waarden en overtuigingen van de samenleving waarin het kind opgroeit.
- Het **chronosysteem**: dat verwijst naar bepaalde veranderingen die zich kunnen voordoen in de omgeving van het kind in de loop van zijn ontwikkeling. Denk aan omwentelingen in de maatschappij (zoals een oorlog of een economische crisis) of aan belangrijke gebeurtenissen in het eigen leven (zoals een ziekte of een persoonlijke mislukking).

Geen eenvoudige theorie! Op het onlineplatform vind je een filmpje waarin alles nog eens duidelijk wordt uitgelegd.

Klasmoment

Bekijk de onderstaande situatie en probeer eerst alleen een antwoord te vinden op de vragen. Wissel daarna uit in groepjes.

Marieke (5 jaar) is de jongste dochter van Karel en Ine. Ze heeft twee broers, Victor (14 jaar) en Simon (11 jaar), en een zus Liesbet (9 jaar). Ze wonen in een woonwijk in een middelgrote gemeente met behoorlijk wat groen en speelruimte.

In welk systeem plaats je de volgende relaties of gebeurtenissen, voor zover ze van belang zijn voor Marieke?

- De relatie tussen Marieke en Liesbet is heel warm.
- Karel en Ine hebben het moeilijk met het pubergedrag van Victor.
- Victor, Simon en Liesbet gaan elke zondagnamiddag naar de Chiro. Marieke mag volgend jaar ook mee. Karel en Ine zijn zelf ook jeugdbewegingsmensen en vinden dat heel waardevol.
- Marieke gaat graag naar oma om er met de hond te spelen.
- Ine krijgt een nieuwe taakinvinging op haar werk, waar ze niet zo blij mee is.
- Tante Ann en oom Geert, bij wie Marieke af en toe logeert, gaan uit elkaar.
- Het hele gezin kijkt op vrijdagavond naar het tv-programma *The Masked Singer*.
- De juf van Marieke overlijdt onverwacht door een ongeval.
- Er komt een industrieterrein niet ver van de wijk waar ze wonen.
- Het hele gezin gaat meeverhuizen naar Kenia, omdat Karel daar een jaar moet gaan werken.

Door die vijf systemen te onderzoeken, kun je beter begrijpen hoe de omgeving van een kind zijn ontwikkeling beïnvloedt en hoe je het kind daarbij het best kunt ondersteunen.

Bekijk op het onlineplatform het stripverhaal 'On a plate' als illustratie van het effect van de omgeving op de ontwikkeling van het kind.

1.2.3 De interactie tussen erfelijkheid en milieu

Zowel de erfelijkheid als het milieu hebben dus invloed op de ontwikkeling van het kind, maar hun reële impact kan wel verschillen naargelang het soort gedragskenmerken waarover het gaat. Soms wordt de richting van de ontwikkeling meer gestuurd door de erfelijkheid, in andere gevallen eerder door het milieu.

Om te kunnen spreken heb je menselijke genen nodig. Een hond kan dat niet. De bouw van onze mond en van de stembanden maken het mogelijk dat wij de nodige klanken kunnen produceren. Dat wordt dus erfelijk gestuurd. Maar welke taal een kind spreekt, wordt helemaal bepaald door de taal die het in zijn omgeving opvangt. Daar is niets erfelijks mee gemoeid.

Soms is het veel moeilijker om uit te maken wat de meeste impact heeft: de erfelijkheid of het milieu.

Katrien groeit op bij Tina en Peter, allebei artistieke mensen met een hobbyruimte waar hij beeldhouwt en zij schildert. Stel dat Katrien als volwassene een belangrijke kunstenaar wordt, hoe kun je dat dan verklaren? Ligt het aan de artistieke genen die ze van haar ouders meekreeg? Of is de oorzaak eerder te zoeken in het feit dat ze van jongs af aan opgroeide in een milieu waarin kunst alomtegenwoordig was?

Waarschijnlijk gaat het om een combinatie van de beide invloeden. Maar soms kan de omgeving er alsnog in slagen om iemand met bescheiden talenten toch voldoende te stimuleren om grootse dingen te doen. In andere gevallen kan iemand van nature zoveel talent hebben, dat het ook zonder de minste stimulans vanuit het milieu vanzelf doorbreekt.

Het kan interessant zijn om nog even stil te staan bij die laatste situatie, omdat ze een belangrijk element kan toevoegen aan het debat. Naast de artistieke aanleg en de stimulansen die iemand van thuis uit al dan niet meekreeg, zijn er nog verschillende andere factoren die van invloed kunnen zijn op de ontwikkeling die je doormaakt. Sommige mensen halen uit zichzelf voldoende kracht om door te zetten en het onmogelijke na te jagen. Bij anderen zijn het toevallige ontmoetingen of puur geluk die hen op het juiste spoor zetten.

In veel gevallen is het onmogelijk om uit te maken in welke mate de combinatie van een bepaald soort erfelijkheid en een specifieke omgeving iemands ontwikkeling heeft bepaald, en of hij daar als persoon misschien ook zelf wel een duwtje aan heeft gegeven.

De theorie van het **balansmodel** speelt daar ook op in. Je vindt daarover meer op het onlineplatform.

1.3 ENKELE ALGEMENE ONTWIKKELINGSTHEORIEËN

Voordat we de aparte levensfasen verder bespreken, willen we eerst even stilstaan bij enkele belangrijke psychologische theorieën die de ontwikkeling van de mens beschrijven over de verschillende fasen heen.

De eerste is de **psychosociale identiteitstheorie** van Erik Erikson. Die theorie legt uit hoe mensen zich tijdens de opeenvolgende levensfasen emotioneel en sociaal aanpassen aan nieuwe situaties. Erikson stelt dat elke levensfase een nieuwe uitdaging met zich meebrengt, en dat de mens daardoor stap voor stap kan uitgroeien tot een steeds meer harmonieuze houding ten aanzien van zichzelf en van zijn sociale omgeving.

Daarna hebben we het over de **cognitieve ontwikkelingstheorie** van Jean Piaget. Die theorie richt zich voornamelijk op de cognitieve functies, of hoe we onze intelligentie steeds beter kunnen gebruiken om ons aan te passen aan nieuwe situaties. Piaget beschrijft hoe we doorheen verschillende fasen telkens nieuwe strategieën ontwikkelen, waardoor we almaar meer vaardigheden en kennis opdoen.

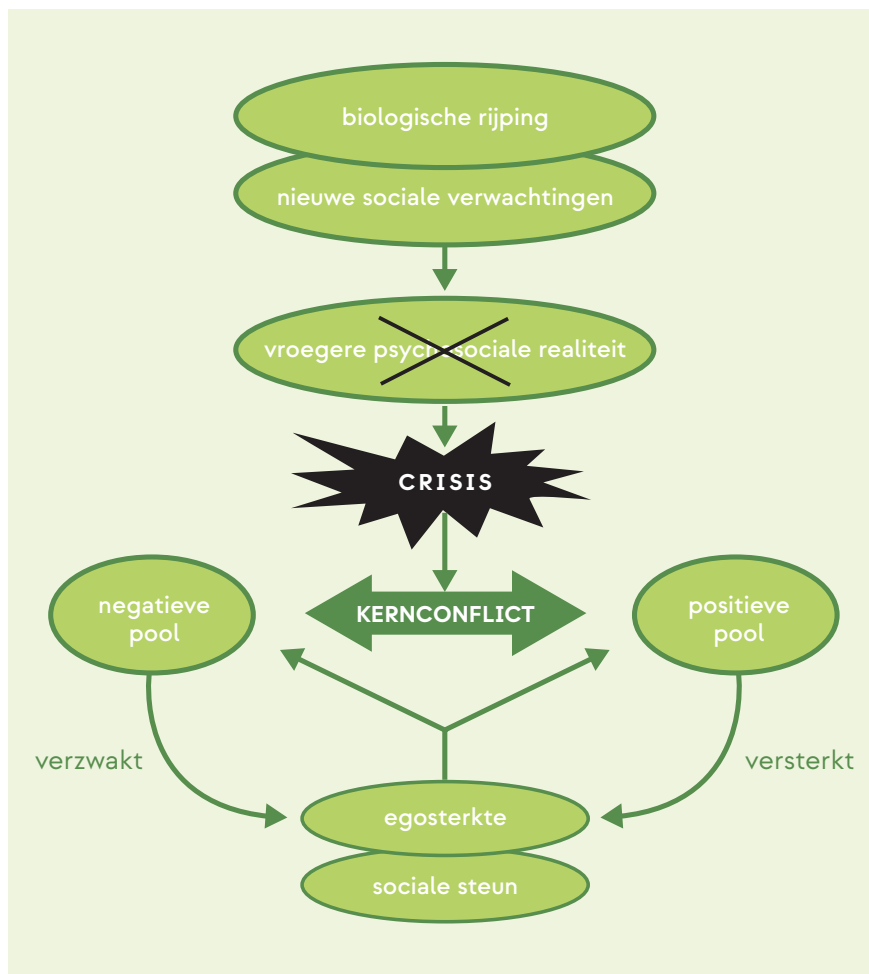
1.3.1 De psychosociale identiteitstheorie van Erikson

Erikson ziet het leven als een reeks van acht verschillende fasen, waarin je telkens op een andere manier werkt aan de ontwikkeling van wat hij een **psychosociale identiteit** noemt. Dat betekent dat allerlei tegenstellingen en conflicten opgelost raken, waardoor er meer **harmonie** ontstaat: zowel binnenin jezelf, als in het contact met de mensen en de wereld om je heen.

ERIK ERIKSON

Volgens Eriksons theorie moet je in elk stadium een bepaalde psychologische taak voltooien om succesvol naar een volgend stadium te kunnen gaan. Als je daar om de een of andere reden niet in slaagt, kun je vast komen te zitten en moeilijkheden ervaren in je verdere ontwikkeling (zie figuur 1.1).

Figuur 1.1 Het basisschema van de gebeurtenissen die zich in de theorie van Erikson in iedere levensfase afspelen, telkens met een andere inhoud.

Elk stadium wordt beheerst door een andere problematiek, maar er is een algemeen patroon herkenbaar in de manier waarop de stadia beginnen en hoe ze verder verlopen. Dat komt zowel door de **biologische veranderingen** die zich voordoen bij het begin van een nieuwe fase, als door de **veranderende verwachtingen** die ermee gepaard gaan vanuit de sociale omgeving. Dat zorgt ervoor dat je telkens momenten ervaart waarop de identiteit waarin je je goed voelde, niet meer voldoet en je een **psychosociale crisis** doormaakt.

Dat zie je bijvoorbeeld duidelijk bij het begin van de adolescentie. Je lichaam begint dan snel te veranderen. Dat kan soms overweldigend zijn en ervoor zorgen dat je jezelf anders gaat voelen dan voorheen. Tegelijkertijd word je ook vanuit de sociale omgeving regelmatig geconfronteerd met nieuwe verwachtingen: na de lagere school moet je kiezen voor een bepaalde studierichting, en af en toe krijg je te horen dat je je niet meer zo kinderachtig moet gedragen of dat je ook wel wat mag meehelpen in het huishouden.

Daardoor besef je dat je geen kind meer bent en dat je een nieuwe identiteit zal moeten vinden. Maar dat gaat niet vanzelf: soms kan er een periode aan voorafgaan waarin je eigenlijk niet goed weet wat je wilt. De ene persoon zal dat scherper aanvoelen dan de andere. Maar voor Erikson gaat het hoe dan ook om een soort crisis waar je doorheen moet.

Zo'n crisis uit zich in de vorm van wat Erikson een **kernconflict** noemt. Het is een conflict omdat je tussen twee tegenstrijdige houdingen wordt geslingerd: een hunkering naar de toestand van vroeger en het verlangen naar een nieuwe identiteit. En het is een kern-conflict, omdat de vorm van het conflict in iedere fase heel specifiek is voor die bepaalde leeftijd en een centrale rol zal spelen in de verdere ontwikkeling. De precieze inhoud van een kernconflict verschilt dus per levensfase.

Hoe dat verloopt – of het conflict gunstig of ongunstig evolueert – hangt af van twee dingen. Ten eerste is er de **sociale omgeving**: of de mensen om je heen je steunen of je eerder tegenwerken. Maar net zo belangrijk is je eigen **ego-sterkte**: hoe goed je zelf in staat bent om met problemen om te gaan.

Als het conflict gunstig evolueert, dus in de richting van de **positieve pool**, kom je er sterker uit. Je voelt je meer in harmonie met jezelf en met de mensen om je heen. Je ego wordt versterkt en je bent beter in staat om ook toekomstige problemen aan te pakken. Maar als het conflict slecht evolueert, dus richting **negatieve pool** (waardoor je blijft vastzitten in het conflict), dan wordt je ego zwakker en zal het nog moeilijker worden om toekomstige problemen aan te pakken.

Typisch voor de adolescentie is de afwisseling tussen periodes van zelftwijfel en niet weten wat je wilt (dat is de negatieve pool) en geleidelijk een eigen levensproject vinden (de positieve pool). Wanneer je sterk in je schoenen staat (een positieve ego-sterkte) en wanneer je in je omgeving voldoende begrip vindt en kansen krijgt van vrienden en ouders (voldoende sociale steun), dan raakt het conflict wel opgelost: je verwerft een eigen identiteit, die als basis zal dienen voor de komende uitdagingen in het leven. Als dat niet lukt, dan zal het in de toekomst lastiger worden om ook latere uitdagingen tot een goed einde te brengen.

In de volgende hoofdstukken bespreken we telkens hoe het kernconflict van die bepaalde levensfase eruitziet: hoe het ontstaat en wat de mogelijke uitkomsten zijn. In tabel 1.1 vind je nu al een algemeen overzicht.

Ga naar het onlineplatform. Daar vind je een filmpje waarin de theorie van Erikson nog eens duidelijk wordt uitgelegd.

Tabel 1.1 Schematisch overzicht van de acht ontwikkelingsfasen volgens Erikson. Iedere fase wordt gekenmerkt door een tweepolig kernconflict. Telkens speelt een ander deel van de sociale omgeving een rol in de manier waarop het ego met dat conflict zal moeten afrekenen. Bij een gunstig verloop komt het ego er versterkt uit: het er krijgt dan een nieuwe eigenschap bij, die voortaan ook deel zal gaan uitmaken van de ego-sterkte.

Levensfase	Kernconflict	Omgevingsaspect
babytijd	fundamenteel vertrouwen ↔ fundamenteel wantrouwen	geborgenheid vanwege de ouders
peutertijd	autonomie ↔ schaamte en twijfel	gezagsvolle en oordeelkundige ouders
kleutertijd	initiatief ↔ schuldgevoel	harmonieuze gezins-situatie met ouders, broers en zussen
schooltijd	vlijt ↔ minderwaardigheidsgevoel	positief ingestelde volwassenen en leeftijdsgenoten
adolescentie	identiteit ↔ rolverwarring	loyale peergroep en positieve identificatiefiguren
jongvolwassenheid	intimiteit ↔ isolement	een liefdevolle partner en een job waarin je je goed voelt
middenvolwassenheid	generativiteit ↔ stagnatie	een eigen gezin of een ander soort zinvol engagement
ouderdom	ego-integriteit ↔ wanhoop	de bredere samenleving

In zijn theorie bouwde Erikson voort op de theorie van Freud. Op het onlineplatform vind je meer uitleg over Freuds theorie en over de eigen accenten die Erikson daarin aanbracht.

1.3.2 De cognitieve ontwikkelingstheorie van Piaget

JEAN PIAGET

De Zwitserse psycholoog Jean Piaget (1896-1980) heeft veel onderzoek gedaan naar hoe het denken en handelen van kinderen evolueert naarmate ze ouder worden. Hij dacht dat iedereen op een vergelijkbaar tempo door een aantal **stadia van denkontwikkeling** gaat. Hij was niet zozeer geïnteresseerd in wát kinderen op een bepaalde leeftijd precies weten of kunnen, maar hoé ze denken en met problemen omgaan. Volgens hem is de manier waarop het denken bij kinderen

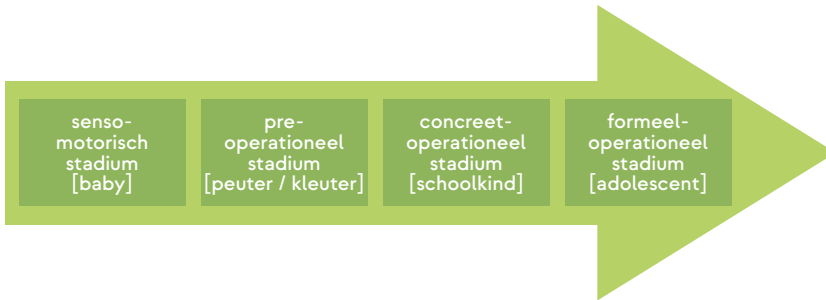
evolueert universeel, terwijl de inhoud van wat ze op een bepaalde leeftijd weten en kunnen heel verschillend kan zijn naargelang de opvoeding en de cultuur. In zijn theorie legt hij dus uit hoe de manier waarop kinderen problemen aanpakken verandert over de jaren heen.

Het is vooral in de kindertijd en in de jeugdperiode dat er een grote evolutie is in de manier waarop we denken en handelen. Je merkt het bij jezelf ook wel dat de manier waarop je als volwassene bepaalde problemen aanpakt, heel anders is dan toen je 5, 10 of zelfs 15 jaar oud was.

In zijn theorie onderscheidt Piaget vier hoofdperiodes in de ontwikkeling van het denken en handelen. De namen die hij eraan geeft, zullen je nu nog niet veel zeggen, maar we zullen daar in de volgende hoofdstukken telkens meer uitleg bij geven.

- De eerste periode is de **sensomotorische periode**: baby's kunnen nog niet denken; ze verkennen de dingen om zich heen met hun zintuigen en leren er motorisch steeds beter op te reageren.
- De tweede periode is de **pre-operationele periode**: peuters en kleuters leren wat woorden betekenen en ze kunnen al denken, maar ze halen fantasie en werkelijkheid nog vaak door elkaar.
- In de derde periode, de **concreet operationele**, kunnen kinderen al logisch nadenken en gefundeerde antwoorden geven op problemen, zolang ze maar heel concreet geformuleerd zijn.

- In de laatste periode, de **formeel operationele**, leren tieners abstract te denken en kunnen ze ook al redeneren met complexe concepten.

Figuur 1.2 De vier grote periodes van de cognitieve ontwikkeling in de theorie van Piaget.

Volgens Piaget is de intelligentie – de manier waarop we met problemen omgaan – heel belangrijk, omdat ze ons in staat stelt om ons steeds beter aan te passen aan de wereld om ons heen. Iedere keer wanneer we iets leren, betekent dat dat we wat meer **evenwicht verwerven tussen onszelf en onze omgeving**.

Bijvoorbeeld: Een peuter die heeft leren lopen, kan nu zelf overal bij. Een schoolkind kan zich na een les over het verkeer iets veiliger op pad begeven. Een jongvolwassene die heeft leren solliciteren, maakt meer kans om zijn plek te vinden in de arbeidswereld.

Telkens wanneer we iets leren, betekent dat voor Piaget dat we een nieuw schema verworven hebben. **Schema's** ziet hij als een soort mentale blauwdrukken die ons helpen om een specifiek gedrag te stellen.

Als een baby kan zuigen, dan betekent dat dat hij over een zuig-schema beschikt. Als een schoolkind een rekenprobleem oplost, gebruikt het een of ander rekenschema. En als een ingenieur een brug ontwerpt, heeft hij verschillende bouwtechnische schema's in zijn hoofd om dat te kunnen doen.

In het eerste levensjaar zijn die schema's heel eenvoudig en vooral gericht op concrete handelingen, zoals zuigen, grijpen of lopen. Maar naarmate we ouder worden, gaat het al meer om denkactiviteiten en worden de schema's complexer en soms zelfs heel abstract.

Bijvoorbeeld: als je als jeugdwerker een buitenspeeldag moet organiseren voor kinderen, dan gebruik je niet alleen eenvoudige denkschema's, maar maak je een volledig draaiboek met wie wat wanneer zal moeten doen. Tegelijk hou je in de gaten dat de kostprijs van het evenement niet over het vooropgestelde budget gaat. Daarnaast moet je rekening houden met het Belgische weer: je moet dus ook regenactiviteiten voorzien als alternatief ...

Piaget wees erop dat die schema's steeds complexere vormen aannemen naarmate we ouder worden en meer ervaring opdoen. Ze zijn flexibel en veranderen voortdurend.

Het grijpschema van een baby van 8 maanden is bijvoorbeeld veel eenvoudiger dan dat van een peuter van 2 jaar. Een baby pakt een speeltje nog vrij onhandig vast, terwijl een peuter al heel trefzeker een aantal blokken op elkaar kan stapelen. Ook wanneer we volwassen worden, blijven allerlei schema's veranderen, afhankelijk van onze ervaringen en van wat we zoal leren.

In de volgende hoofdstukken grijpen we telkens terug naar de theorie van Piaget om aan te geven wat er zoal verandert in de manier waarop mensen denken en met problemen omgaan. We maken daarbij gebruik van zijn indeling in vier periodes. Dat betekent natuurlijk niet dat alle kinderen aan hetzelfde tempo evolueren in hun cognitieve ontwikkeling. Bij sommigen gaat de ontwikkeling wat sneller dan bij anderen. Zo zijn er kleuters die in bepaalde opzichten al kunnen denken als een jong schoolkind, terwijl sommige 8-jarigen af en toe nog denken als een kleuter. Veel hangt af van de intellectuele aanleg en het temperament van het kind, én van het soort ervaringen en stimulansen die het meekrijgt vanuit zijn omgeving in het gezin en op school.

Om af te sluiten kun je nog eens terugkeren naar het online-platform. Je vindt er een filmpje waarin de theorie van Piaget nog een keer duidelijk wordt uitgelegd.